

Ohlas stalingradské bitvy v protektorátním veřejném mínění

JAN VAJSKEBR – DALIBOR KRČMÁŘ

Přesně před pětasedmdesáti lety skončila bitva u Stalingradu, jedna z největších a nejkrvavějších bitev v lidských dějinách. Pozornost vojáků, politiků a vědců stejně jako umělců a jejich obecenstva poutala od počátku tak mocně, že se z ní stal téměř mýtus. Její průběh byl mnohokrát zpracován a v odborné i laické veřejnosti je dodnes předmětem vášnivých diskusí. Známe také poměrně dobře reakci německé a sovětské společnosti na tuto událost, stále však chybí zhodnocení jejího odrazu v českém, resp. protektorátním prostředí.

Hned na úvod je třeba specifikovat, co se skrývá pod pojmem protektorátní veřejné mínění. Jsou tím myšleny postoje a nálady obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava a lze je rozdělit na dva základní tábory: většinové Čechy a protežovanou německou minoritu. Obecně tedy tvořila rozhraní národnost, i když jednotlivé postoje dále diverzifikovaly. Příslušníci obou etnik měli pochopitelně důvěru právě ve svou „stranu“ a podle toho vyhledávali informační zdroje a následně je interpretovali na základě svých osobních znalostí a zkušeností. Nicméně dostupné informace byly torzovité, ideologicky zabarvené a podléhaly cenzuře.

V praxi to byl souboj oficiální a „šeptané“ propagandy o protektorátní veřejné mínění. Z oficiálních zdrojů byl nejvýznamnější tisk,

rozhlas a filmové týdeníky, proti stály relace zahraničního rozhlasu, ilegální tiskoviny a ústně šířené informace. Vzhledem k nedostatku relevantních údajů a nemožnosti ověření je nasnadě, že se protektorátem šířilo nesčetné množství fám a často až fantastických zpráv. Základní pramen pro poznání dobových nálad a postojů představují denní zprávy Bezpečnostní služby říšského vůdce SD, resp. jejího pražského řídicího úseku (SD-Leitabschnitt Prag).¹ V té době vycházely již v dvoudenním intervalu a časově pokrývají celé období stalingradské bitvy. Hned na prvním místě sledovaly zprávy právě ohlas událostí na frontě mezi protektorátním obyvatelstvem. Jakkoliv nemohou sloužit vzhledem k zideologizovanému přístupu ze strany příslušníků SD a výběrovosti zdrojů jako náhrada

standardního průzkumu veřejného mínění, poskytují v kombinaci s jinými prameny komplexní a v jistém smyslu i věcný obrázek o ohlasu válečných událostí v Protektorátu Čechy a Morava.²

Operace „Modrý“

Německá letní ofenziva na východní frontě, Unternehmen Blau, začala 28. června 1942. Německá armáda poté zlikvidovala většinu sovětských frontových výběžků, zejména jižně od Charkova a na Krymu. Cílem operace polí a zničení Rudé armády, zatímco Stalingrad byl označen pouze za vedlejší cíl. V protektorátu zůstalo zahájení operace bez konkrétní reakce z důvodu nedostatečné informovanosti obyvatelstva o situaci

1 K použité metodě výzkumu protektorátního veřejného mínění viz dodnes nepřekonané studie TESAŘ, Jan: O metodě historického výzkumu veřejného mínění společnosti pod nacistickým režimem. *Historie a vojenství*, 1966, roč. 15, č. 1, s. 83–97; TÝŽ: K otázce pracovních postupů při historickém studiu veřejného mínění v době okupace. *Historie a vojenství*, 1966, roč. 15, č. 6, s. 1091–1124.

2 K využití zpráv SD ke sledování nálad v protektorátní společnosti v posledních letech zejména ŠUSTEK, Vojtěch: Pražané pod tlakem nacistické propagandy během druhého stanného práva na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava. In: *Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939–1945 v evropském srovnání. Documenta Pragensia*, 2007, sv. 26. Scriptorium, Praha 2007, s. 427–479; pro sledování postojů k vývoji na frontách viz KRČMÁŘ, Dalibor – VAJSKEBR, Jan: Reakce protektorátní veřejnosti na vypuknutí německo-sovětského konfliktu. In: SYRNÝ, Marek a kol.: *Slovensko v roku 1941. Politika – armáda – spoločnosť*. Múzeum SNP, Banská Bystrica, 2012, s. 151–164.

Němečtí vojáci se blíží k hořícímu Sevastopolu

Foto: volné dílo

Zničený přístav v Sevastopolu

Foto: Bundesarchiv N 1603 Bild-121/Horst Grund/CC-BY-SA 3.0

na frontách a kvůli dramatickému vývoji na domácí scéně po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Německé obyvatelstvo se v létě 1942 nacházelo,

i přes náročnou zimní kampaň v Rusku, na optimistické vlně. Vítězství generála Erwina Rommela v severní Africe, konsolidace situace na východě a mimořádně úspěšné nasa-

zení ponorek u břehů Ameriky vedly k upevnění víry v konečné vítězství mocností Osy.³

České obyvatelstvo se nacházelo v hluboké depresi v důsledku teroru, který rozpoutaly německé represivní složky v reakci na atentát. O zahraniční události z větší části nejevilo valný zájem, neboť se plně soustředilo na otázku vlastní existence.⁴ Zájem o vojenské události začal mezi obyvateli protektorátu postupně stoupat až po odeznění hlavní vlny represí a odvolání výjimečného stavu. Obecně se dá konstatovat, že se Češi z důsledků heydrichiády vzpamatovali poměrně rychle. K oficiálním zprávám přistupovali povětšinou s tradiční nedůvěrou a úspěchy Wehrmachtu podobně jako v předchozím roce znevažovali. Počáteční rychlý postup německé armády však údajně přece jen nahlodal víru některých jedinců a možná i skupin obyvatelstva ve vítězství Spojenců a začaly se množit názory, že konečné vítězství nakonec připadne Velkoněmecké říši.⁵

Největší ohlas vzbudilo na začátku léta 1942 dobytí Sevastopolu, které bylo oficiálně prezentováno jako „největší vojenský výkon této války“, což německé obyvatelstvo přijalo s nadšením.⁶

Společně s Rommelovými úspěchy podpořilo dobytí této mohutné pevnosti víru v konečné vítězství. Náladu nepokazila ani zpráva o utrpených ztrátách od začátku polního tažení. Všeobecně totiž vzbuzovalo překvapení, že zvláště s přihlédnutím k těžkým bojům v zimě byly ztráty poměrně nízké, zejména v porovnání s daleko většími během první světové války. Panovaly ovšem ojedinělé pochybnosti o správnosti uváděných čísel, která byla skutečně před zveřejněním řádně redukována.⁷

Osa se v té době bezpochyby ocitla na zenitu své moci. Vedle Rommela

3 Srov. KERSHAW, Ian: *Hitlerův mýtus. Image a skutečnost ve Třetí říši*. Iris, Praha 1992, s. 152–153.

4 NA, f. Úřad říšského protektora (ÚŘP), sign. 114-308/4, SD-Tgb. Nr. 77/42 (30. 6. 1942).

5 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 78/42 (2. 7. 1942).

6 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 79/42 (4. 7. 1942).

7 Tamtéž.

před branami Egypta a ponorkové ofenzivy získaly německé jednotky snadno na jižním úseku východní fronty ohromná území a v krátkém čase dobyly průmyslový Donbas a znovu Rostov na Donu. O konkrétní podobě operace Blau se nicméně objevovalo jen málo informací. Přesto denně zveřejňované zprávy o úspěších Wehrmachtu, rozšiřované nadšeně od jednoho k druhému, vyvolávaly mezi Němci optimistické nálady. Německé obyvatelstvo věřilo, že na východě přišel čas velkého rozhodnutí, např. obklíčení Moskvy nebo zablokování Kavkazu.⁸

První rozsáhlejší článek o německé ofenzivě na východě byl v *Národní politice* publikován 9. července 1942 pod názvem „Ofenziva na východě. Záhada obklíčovacíh bitev“. V textu se mj. praví: *Po skončení polního tažení na Krymu oznámilo vrchní velitelství branné moci jedinou strohou větou, že 30. června na rozhraní středního a jižního úseku východní fronty německá vojska nastoupila k útoku. Dlouho očekávaná ofenziva byla zahájena. Poté následoval poměrně podrobný výklad o vývoji operací od začátku nové ofenzivy z pohledu vojenské strategie.*⁹

Zdánlivě úspěšné tažení se promítlo i do smýšlení protektorátního obyvatelstva. SD konstatovala, že Češi ve stoupající míře vyjadřují podiv a uznání pro německé úspěchy a z různých míst zaznívají hlasy, že Německo válku nakonec vyhraje. To se mělo projevit i v proněmeckých gestech některých Čechů. Tzv. šepťaná propaganda pak šířila zvěsti o tom, že čeští dělníci v Německu budou jednoduše oblečeni do uniforem a posláni na východní frontu.¹⁰

Mezi Němci pochopitelně panovalo všeobecné mínění, že vojenská síla

Jan Masaryk: Hitler letos v létě nemůže vyhrát válku. Přeloženo do češtiny: Už ji nemůže vyhrát vůbec. Foto: volné dílo

Rusů, zvláště po ztrátě důležitých zbrojních center a surovinových zdrojů, musí být nyní zlomena. Vítězné nálady byly posilovány i dopisy, které posílali příslušníci Wehrmachtu z fronty. Nadšené německé obyvatelstvo sprádkalo od stolu velkolepé plány. Předpokládalo se, že německý útok na jihu východní fronty dospěje po překonání Kavkazu přes Turecko a Írán k Suezskému průplavu, kde dojde ke spojení s vojsky generála Rommela. Počítalo se rovněž s nástupem Japonska proti Indii.¹¹

Vážnost situace se snažil ve své relaci zlehčit ministr zahraničí exilové londýnské vlády Jan Masaryk: *Německá ofenziva v Rusku pokračuje. Němci zatím měli značné úspěchy, zároveň však i strašné ztráty. Bylo by nejapné konstatovat, že situace v Rusku je vážná. Rusové to dobře vědí a podle toho se zařizují. Ustupují, kde je třeba, a protiútočí, kde je to možné.*¹² Věcně

upozornil na to, že Hitler do ofenzivy nasadil všechno, co měl, a při té příležitosti odkázal na jarní ofenzivu císařské armády v roce 1918, kdy se Dohoda ocitla v kritické situaci, a přesto dokázala o půl roku později válku vyhrát. Optimisticky tvrdil, že *Hitler letos v létě nemůže vyhrát válku, a přeloženo do češtiny – už ji nemůže vyhrát vůbec*. Jak se později ukázalo, tentokrát se Masaryk ve svém odhadu nemýlil.

I v této kritické době tak musela Bezpečnostní služba připustit, že velká část Čechů, především u příslušníků SD zvláště neoblíbená inteligence, zkoušela jako vždy německé úspěchy bagatelizovat. Co se týče východní fronty, poukazovala na ohromný rozsah Ruska, že ho není možné celé obsadit, a předpokládala, že dobyté území bude v zimě Rusy opět získáno zpět. Nechyběly ani poměrně hluboké postřehy o strategii. Posunutí fronty na Volhu nebo Ural nemělo v žádném případě znamenat zničení bolševismu, neboť Rusové vybudovali v posledních letech na Sibiři velké průmyslové závody, a Rudá armáda je tedy pro obrannou válku dobře vybavena. Z dnešního pohledu se jedná o výstižné shrnutí následujícího vývoje událostí. Kromě toho tyto „nepřátelské živly“ poukazovaly v rostoucí míře na zásobovací potíže a domnívaly se, že Německo bojuje z nahromaděných zásob, které jsou ale již zcela vyčerpány.¹³

Cíl: Stalingrad

Stalingrad, pozdější symbol obratu v druhé světové válce, se stal výslovným válečným cílem německé armády až 23. července 1942, kdy byla vydána směrnice vrchního velitelství Wehrmachtu k vedení

8 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 81/42 (9. 7. 1942).

9 *Národní politika*, 9. 7. 1942, s. 1.

10 NA, f. ÚŘP, sign. 114-308/4, SD-Tgb. Nr. 82/42 (11. 7. 1942).

11 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 96/42 (13. 8. 1942).

12 MASARYK, Jan: *Volá Londýn*. Panorama, Praha 1990, s. 134 (22. 7. 1942).

13 NA, f. ÚŘP, sign. 114-308/4, SD-Tgb. Nr. 86/42 (21. 7. 1942).

Sovětské vojáky v zákopech uprostřed ruin Stalingradu

Foto: volné dílo

válečných operací č. 45. Přímý útok na město pak začal o měsíc později. V protektorátním tisku se však Stalingrad objevil už dříve: 22. července se čtenáři dozvěděli, že se celá „jedna německá armáda“ nachází 80 km od tohoto města.¹⁴ V poslední srpnové dny pak tisk informoval o postupu k Volze a v článku Rudolfa Hradečného,¹⁵ který mj. píše, že *je-li Moskva hlavou Sovětského svazu, bojuje se u Stalingradu o jeho srdce*, nabylo dobytí města fatálního významu.¹⁶

Na německé straně zatím stále panoval sebevědomý optimismus. SD 29. srpna hlásila, že *německé obyvatelstvo pozoruje s napětím boje na východě a zvláště vývoj bitvy u Stalingradu, jehož obsazení se v příštích dnech očekává[...] a [...] lze v tomto směru očekávat zvláštní hlášení už v průběhu dnešního nebo zítřejšího dne.*¹⁷ Počátkem září však německý válečný stroj uvízl v prudkých pouličních bojích, proslulé „kryší válce“ (Rattenkrieg), které eliminovaly vzdušnou nadvládu

a operační a taktickou převahu Wehrmachtu. Výsledek krvavého střetnutí byl značně nejistý. Postup se mohl měřit často jen na metry a Oberkommando der Wehrmacht (Vrchní velení ozbrojených sil, OKW) se tak nemohlo pochlubit žádným zářným úspěchem. Počínaje zářím 1942 se armádní komuniké začala omezovat na stručné zprávy o úspěších v boji o Stalingrad ve stylu „ve Stalingradu pokračují urputné boje dům od domu“.

Stále častěji se objevovala paralela se zákopy první světové války. Příznačně začal být Stalingrad srovnáván s dosud živoucím symbolem francouzského odporu proti drtivému německému útoku během první světové války, Verdunem. Tuto zjevnou souvislost ovšem vehementně odmítal kolaborantský tisk.¹⁸ Ilegální *Rudé právo* naproti tomu trefně poukázalo na to, že: *Jest nesporné, že nacisté naprosto nepočítali s dlouhou válkou. Jejich válečná taktika byla založena na bleskově provedených válečných akcích. [...] Z toho zjistíme, že nacisty vedená válka proti SSSR z hlediska bleskového vítězství byla již přivedena Rudou armádou vniveč.*¹⁹ Obecně se však odbojový komunistický tisk soustřeďoval více než na popis bojů na východní frontě na domácí situaci a z hlediska válečných událostí vehementně loboval za otevření druhé fronty.²⁰ Stalingrad se poprvé objevil v článku „Řeč soudruha Stalina k 7. listopadu 1942“, který obsahoval velmi zavádějící popis dosavadních událostí a zastával názor, že hlavním cílem německého tažení nebyla kavkazská ropa, ale strategické obklíčení Moskvy. To odpovídalo i počátečnímu očekávání sovětského vrchního ve-

14 Soustředný útok na Rostov. *Národní politika*, 22. 7. 1942, s. 1.

15 Pseudonym Gustava Mohapla, bývalého majora generálního štábu, funkcionáře Českého svazu válečníků, šéfredaktora časopisu *Kamarádství*, nositele Svatováclavské orlice, který byl odsouzen poválečným Národním soudem k dlouholetému žaláři. Propuštěn byl v souvislosti s amnestií v roce 1960, zemřel v roce 1979. Za doplnění autoři děkují PhDr. Janu Gebhartovi.

16 HRADEČNÝ, R.: Soumrak Sovětů. *Národní politika*, 30. 8. 1942, s. 1.

17 NA, f. ÚŘP, sign. 114-308/5, SD-Tgb. Nr. 104/42 (29. 8. 1942).

18 Stalingrad a Verdun. *Národní politika*, 26. 9. 1942, s. 4.

19 *Rudé právo 1939–1945*. Svoboda, Praha 1971, s. 340 (číslo z poloviny září 1942).

20 Od srpna do prosince 1942 vyšlo sedm čísel ilegálního *Rudého práva* a za první dva měsíce roku 1943 další dvě.

lení Stavky, které se nechalo zmást německými dezinformačními kroky. Stalingrad se v té době ještě nestal středobodem komunistické propagandy v protektorátu.²¹

Mezi Čechy už začátkem podzimu panovala zjevná skepse ohledně konečného německého úspěchu: *Všeo- becně se mezi Čechy rozšiřuje, že před příchodem zimy k žádným zvláštním událostem na válečném poli nedojde a že také pád Stalingradu je velmi ne- pravděpodobný. Německé síly budou z této oblasti vytlačeny, na různých místech už byly zatlačeny přes Don.* Tyto postřehy patrně narážely na existenci sovětských předmostí na pravém břehu Donu, která se Wehrmachtu a jeho spojencům nepodařilo nikdy zlikvidovat a později se stala nástupišťem pro zahájení protiofen- zivy Rudé armády.²²

Skeptické postoje Čechů ke schop- nosti německé armády ukončit vítěz- ně válku podporovaly i Masarykovy relace z Londýna: *Stalingrad stále odo- lává. I kdyby nacisté v těchto posledních týdnech před zimou ještě postoupili, nedosáhnou cíle, to jest vyřazení So- větského svazu z války. A následně dodal: Příští rok bude Německo stát před stejným úkolem jako loni a před- loni. Bude-li ještě jednou opakovat svůj pokus o vyřazení Sovětského svazu, ne- bude už moci soustředit na východní frontě takové množství prostředků jako letos...*²³ Masaryk tak přesně vystihl strategické dilema nacistického Ně- mecka, které se dostalo do války na dvou frontách.

S tím, jak boje ve Stalingradu do- znávaly stále vleklejšího charakte- ru, stávaly se stále méně tématem armádních hlášení, která nyní zdů-

Nálady říšského ministra propagandy Goeb- belse kolísaly od přesvědčení, že Stalingrad každým dnem padne, k silným pochybnos- tem o výsledku Foto: Bundesarchiv, Bild 183-1989-0821-502/CC-BY-SA 3.0

razňovala především boje v severní Africe a úspěchy ponorek (U-Bootů). Sám Joseph Goebbels upozoroval, že německé noviny informují o událos- tech „až příliš různově a bezstarostně“, a šéfredaktoři proto dostali za úkol zdůrazňovat obtížnost a složitost bojů.²⁴ Nálady říšského ministra propagandy kolísaly od přesvědče- ní, že město každým dnem padne, a silnými pochybnostmi o výsledku. Aby přešel zklamání německého obyvatelstva z pomalého postupu, nařídil v říjnu zdůrazňovat pouze dosavadní úspěchy a tuhým bojům o konkrétní strategické objekty se vyhýbat, neboť mohou povzbuzovat „komunismem nakažené kruhy“.²⁵

Až do poloviny listopadu 1942 byly opakované zuřivé pokusy Paulusovy armády o pokoření města v denním tisku takřka ignorovány. Informace se omezovaly jen na stručná sdělení OKW a krátké články s tituly: „V Sta- lingradě rušná činnost úderných družstev“, „V Stalingradě byl terén, jehož bylo dobyto předchozího dne, vyčištěn od rozprášených nepřá- telských skupin“²⁶, „Ve Stalingradě dobyla naše úderná družstva několik domovních bloků“²⁷. S takovými „no- vinkami“ ovšem mohl oficiální tisk jen těžko uspokojit protektorátní oby- vatelstvo obou národností dychtící po nejnovějších zprávách.

I mezi Němci začaly znatelně za- znívat skeptické hlasy. Rozmáhalo se přesvědčení, že se město před přích- dem zimy nepodaří ovládnout, zvláště, jak lze z posledních zpráv OKW usoudit, boj se v jižním úseku východní fronty přemísťuje na kavkazskou frontu. Češi viděli v tehdejší válečné situaci dů- kaz toho, že Německo již všude ztratilo iniciativu a stoupající měrou je zatla- čováno do defenzivy. Tím podstatně zesílilo i očekávání jeho brzké poráž- ky. *Skutečnost, že Stalingrad nemůže být dobyt, dokazuje, že generál „Čas“, přes německou propagandu, pracuje pro „nepřátelské“ mocnosti.* Zde se jedná o laicky jednoduché, ale trefné porov- nání výhledů obou válčících stran.²⁸

Protiofenziva Rudé armády

Na podzim 1942 uvázla německá letní ofenziva v pozičních bojích v ruinách Stalingradu a v podhůří Kavkazu. Vzhledem k nedostatku vlastních zdrojů bylo velení Wehr- machtu nuceno obsadit křídla fronty

21 *Rudé právo 1939-1945*, s. 360 (číslo z listopadu 1942).

22 NA, f. ÚŘP, sign. 114-308/6, SD-Tgb. Nr. 110/42 (12. 9. 1942).

23 MASARYK, Jan: *Volá Londýn*, s. 142 (23. 9. 1942).

24 Citováno podle BEEVOR, Antony: *Stalingrad. Osudové střetnutí 1942-1943*. Pavel Dobrovský – BETA a Jiří Ševčík, Praha - Plzeň 2003, s. 113.

25 Tamtéž, s. 146-147.

26 *Národní politika*, 14. 11. 1942, s. 1.

27 Tamtéž, 21. 11. 1942, s. 1.

28 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/2, SD-Tgb. Nr. 132/42 (3. 11. 1942).

spojeneckými rumunskými, italskými a maďarskými vojsky. Tato skutečnost neunikla sovětskému vrchnímu velení a už v září začalo připravovat protiofenzivu do boků a týlu německých vojsk. Operace pod názvem „Uran“ byla zahájena 19. listopadu na severním a o den později na jižním úseku fronty. Už 23. listopadu pak došlo ke spojení obou útočných skupin a obklíčení německých sil bojujících u Stalingradu.²⁹

Vrchní velení Wehrmachtu si dalo s přiznáním zvratu ve vývoji válečných operací na východní frontě na čas. V armádním hlášení z 24. listopadu přiznalo nápor Rudé armády u Stalingradu, ovšem nikoliv už obklíčení německých vojsk. Příslušníci obklíčené 6. armády se navíc ve svých dopisech vyjadřovali o své situaci značně optimisticky a naopak skepticky k možnostem Rudé armády: *Pokusili se (Rusové – pozn. autora) prodrat přes Rumuny větší silou. Ale natlučou si hubu.*³⁰ Někteří si však záhy začali uvědomovat obtížnost své situace: *Když píšete tento dopis, je to pro mě pokus, možná poslední, navázat spojení s „okolním světem“. Jsme obklíčení. Dny, které jsou za námi, byly strašné.*³¹ U většiny spolubojovníků pisatele však stále převažoval aspoň strojený optimismus.

Nicméně i kusé informace o pohromě na Východě vnesly do dosud převážně důvěřivého smýšlení protektorátních Němců jistý neklid: *Panují obavy, že Rusové podobně jako v předchozím roce opět vrazí do německých postavení s velkou materiální a lidskou silou a poté mohou vrhnout německou frontu zase zpět.*³² Oficiální tisk se

Sovětské síly během operace „Malý Saturn“

Foto: volné dílo

ovšem nadále snažil úspěch Rudé armády bagatelizovat. Sám Goebbels hodnotil v soukromí situaci tak, že *musí být neustále zdůrazňováno, že momentální situace nemůže být srovnávána se zimní krizí minulého roku.*³³ Na stránkách *Národní politiky* hodnotil její „expert“ R. Hradečný sovětskou zimní ofenzivu skepticky. Přiznal sice manévru Rudé armády dobrou myšlenku, ale nakonec prý záměr ztroskotat. Sověti pronikli až na jih od Stalingradu a ve velkém oblouku Donu přešli na jižní břeh řeky, ale pak jejich útok „uvízl“. Hlavní příčinu viděl v nezkušenosti sovětského velení: *Co hlavní bolševické velitelství*

*dobře vymyslelo, zmařil necvičený velitelský sbor útočících divízií...*³⁴ V téže době už byla německá vojska pevně obklíčena ve stalingradském kotli, který musel být zásobován letecky. Právě zprávy o leteckém mostu potvrdily před Vánocemi německému obyvatelstvu, které stále věřilo v dobrý konec, vážnost situace.³⁵ Zároveň hrozila katastrofa celému jižnímu křídlu německých vojsk na východní frontě v podobě operace „Saturn“, resp. „Malý Saturn“.³⁶

Kritická situace, ve které se ocitla německá armáda na východě (Ostheer), pochopitelně vyvolávala nemalou pozornost protektorátní

29 Všeobecný přehled událostí na východní frontě viz GLANTZ, David M. – HOUSE, Jonathan M.: *Souboj titánů. Jak Rudá armáda zastavila Hitlera*. JOTA, Brno 2005.

30 EBERT, Jens (ed.): *Polní pošta ze Stalingradu. Listopad 1942 – leden 1943*. Academia, Praha 2012, s. 57 (dopis E. Guhla z 21. 11. 1942).

31 Tamtéž, s. 65 (dopis P. G. Möllera z 24. 11. 1942).

32 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/1, SD-Tgb. Nr. 142/42 (26. 11. 1942).

33 GOEBBELS, Joseph: *Deníky 1943-1945*, sv. 5. Naše vojsko, Praha 2010, s. 11 (zápis z 1. 1. 1943).

34 HRADEČNÝ, R: Sovětská zimní ofenziva. *Národní politika*, 2. 12. 1942, s. 1.

35 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/3, SD-Tgb. Nr. 151/42 (17. 12. 1942) a 152/42 (19. 12. 1942).

36 K operaci „Saturn“/„Malý Saturn“ více GLANTZ, David M.: *Od Donu k Dněpru. Sovětská ofenziva (prosinec 1942 – srpen 1943)*. JOTA, Brno 2003.

veřejnosti. SD musela konstatovat, že zájem Čechů o zprávy z bojišť ještě nikdy nebyl tak velký jako v tomto okamžiku: *Noviny a mapy jdou nebývale na odbyt, týdeníky jsou horlivě sledovány*. V opačné pozici se pochopitelně ocitlo německé obyvatelstvo, které vnímalo válečnou situaci se stoupajícím znepokojením. Všeobecně ale údajně panovala vyčkávací nálada.³⁷

Poslední nadějí pro obklíčená německá vojska představoval pokus o jejich vyproštění pomocí operace „Wintergewitter“ (Zimní bouře). Byla zahájena 12. prosince pod vedením osvědčeného stratéga, polního maršála Ericha von Mansteina, resp. jeho podřízeného, generálplukovníka Hermanna Hotha. O tři dny později ubezpečovala *Národní politika* čtenáře, že se německé vojsko poučilo z mimořádné zimy 1941/1942, a tudíž Sověti na novou zimu vsázejí marně. Německá obrana údajně sovětský tlak vydržela a proměnila se v *úder velkého a mocného rozsahu*.³⁸ Mansteinův protiúder nicméně musel být už 23. prosince odvolán, neboť došlo ke zborcení křídla vojsk Osy na sever od Stalingradu. Osud 6. armády tak byl zpečetěn.³⁹

Bezprostřední reakce a nálady protektorátního obyvatelstva o Vánocích nejsou zaznamenány. Zatímco vojáci na východní frontě hladověli a mrzli, příslušníci SD si užívali vánočních svátků a teprve po jejich skončení se dál věnovali zpravodajské činnosti. Novoroční relace proto omezili na obecné závěry. Mezi Němci zatím údajně stále panovala důvěra v úspěšné řešení krize, zato Češi měli během Vánoc vysloveně sváteční náladu, která se projevovala výroky typu: *To jsou poslední vánoce, které slavíme v Protektorátu* apod. V nastupujícím roce pak očekávali porážku Osy a osvobození Československa spojeneckými

Generálplukovník Hoth (vpravo) velel poslednímu pokusu prolomit stalingradské obklíčení

Foto: Bundesarchiv, Bild 101f-265-0024-21A/Vorpahl/CC-BY-SA 3.0

armádami.⁴⁰ Rovněž ilegální *Rudé právo* označilo konec roku 1942 za konec nacistických iluzí. Jako symbol posloužila úspěšná obrana Moskvy, Lenigradu a Stalingradu. Zároveň de-

ník vyslovil do nového roku naději, že *musí být posledním rokem válečným, který musí přinést úplnou porážku nacistům a tím i mír, „mír vítězný“, který navrátí československému lidu jeho*

37 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/3, SD-Tgb. Nr. 143/42 (28. 11. 1942).

38 Bolševické vrchní velení platí těžce za svůj omyl. *Národní politika*, 15. 12. 1942, s. 2.

39 BEEVOR, Antony: *Stalingrad. Osudové střetnutí 1942-1943*, s. 210-223.

40 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/4, SD-Tgb. Nr. 1/43 (5. 1. 1943).

*národní samostatnost a svobodu, ze které musí vzejít pro československý lid lepší a zářnější budoucnost.*⁴¹

Agonie

Obtížná situace 6. armády obklíčené u Stalingradu přešla po Novém roce v agonii. Definitivní hřebíček do její rakve zatloukla operace „Kolco“ (Kruh), kterou zahájilo vrchní velení Rudé armády (Stavka) 10. ledna 1943. Po obsazení letišť v kotli se stala situace německých vojáků naprosto bezvýchodnou. Tuto skutečnost nedokázalo zastříti ani německé vrchní velení, které zúžilo zpravodajství na poukazování na jejich hrdinství. Realitu museli přijmout i na říšském ministerstvu propagandy, neboť v polovině ledna Goebbels prohlásil, že *konec stalingradského kotle se blíží*.⁴² Noviny se omezovaly na přepisy zpráv OKW, jejich titulky byly strohé a patetické a trefně komentovaly postupnou decimaci obklíčených sil: „Hrdinný obranný boj u Stalingradu. Zářivý příklad německého heroismu“, „Krajní odpor u Stalingradu“, „Nehynoucí sláva šesté armády u Stalingradu“, „Hrdinný boj v rozvalinách Stalingradu“, „Odpor ve Stalingradě trvá“, „Hrdinný odpor stalingradských obránců nezlomen“, „Rozhořčená obranná bitva trvá“ atd.⁴³

Mezi Čechy vyvolávaly tyto stručné články euforické nálady. Rozšiřovaly se zprávy o obrovských ztrátách Wehrmachtu v podobě zajatých, raněných a mrtvých, obklíčení celých armád a jejich zničení nebo panického útěku německých jednotek. Poukazovalo se na to, že veškeré

přípravy německé armády na zimu ji neuchránily před osudem Napoleonových armád.⁴⁴

Německé obyvatelstvo starostlivě sledovalo všeobecnou válečnou situaci a zvláště těžké boje na východě. Jeho nálady byly pod vlivem posledních zpráv OKW z větší části pesimistické. Nešlo pouze o bezvýchodný stav 6. armády. Velký ohlas vzbudilo rovněž vydání opěrného bodu Velikije Luki, který padl v důsledku jinak neúspěšné sovětské ofenzivy „Mars“ ve středním úseku fronty.⁴⁵ Byly vyslovovány obavy, že v důsledku silného tlaku bolševiků musí časem padnout další opěrné body, se Stalingradem v čele. Navíc i Němci se mohli přesvědčit, že informace jsou už několik dní před oficiálním vyjádřením rozšiřovány zahraničním rozhlasem a šeptanou z propagandy.⁴⁶ Goebbelsova propagandistická mašinerie tak zaznamenala další neúspěch.

Na konci ledna 1943 se pozornost opět soustřeďovala zejména na boje v prostoru Stalingradu, neboť z formulací posledních hlášení OKW definitivně vyplynulo, že německé jednotky byly obklíčeny. SD optimisticky tvrdila, že *přes vážnou situaci na frontách panuje jednotné přesvědčení, že jediným vítězem války může být Německo. Důvěra ve Wehrmacht je neotřesitelná a doufá se, že německé velení získá na jaře šikovnými taktickými tahy, co ústupem v zimě ztratilo a v brzkém čase dojde k protiúderu*. Zároveň však informovala o napětí, s jakým německé obyvatelstvo sleduje dění na východní frontě, aby dostalo co nejpřesnější obraz. Z rozhlasu a tisku se snaží získat všechny do-

stupné informace a za pomoci map je rozebírat. Je tedy zřejmé, že oficiální propaganda už nebyla jediným zdrojem informací ani pro protektorátní Němce.⁴⁷ Tento trend potvrdila i další zpráva, podle níž bylo německé obyvatelstvo zprávami z východní fronty stále více zdrceno: *Různě se objevují pochybnosti o vývoji na bojišti, neboť přesný obraz dění nebyl už dlouho dán. Je potřeba počítat s tím, že zima s sebou přinese zhoršení porážky. Stále širší kruhy počítají s tím, že dojde k vydání Stalingradu a ztrátě tam bojujících jednotek. Již několik dní podávané líčení jejich hrdinského odporu, které tím získává všeobecnou známost, zní jako nekrolog*.⁴⁸ O pár dnů později SD už jen bezmocně hlásila, že německé obyvatelstvo je *zcela ve vleku zpráv OKW z východní fronty, zejména Stalingradu. Tamní jednotky jsou už považovány za ztracené. Rovněž stažení z Kavkazu, vydání Voroněže a v neposlední řadě Tripolisu vyvolává u Němců mínění, že boj s bolševismem se dostává do nejvyšších obrátek a nabírá podobu všech forem totální války*.⁴⁹

Pochmurná hlášení OKW skutečně způsobila německému obyvatelstvu ohromný šok. Nejčastěji padaly otázky typu: Jak se to vlastně mohlo stát, že byla obklíčena celá armáda? Není už opravdu možná záchrana? Proč není nic slyšet o pokusech o záchranu? Panoval pochopitelně strach o osud vojáků, kteří se rekrutovali rovněž mezi českými Němci. Většina ale stále ještě věřila, že *Hitler učiní v posledních chvíli opatření, kterým armádu zachrání, jinak se nechce věřit tomu, že by vydával rozkaz boje do posledního vojáka*.⁵⁰ Často se objevovala

41 *Rudé právo* 1939–1945, s. 367 (číslo z prosince 1942).

42 BEEVOR, Antony: *Stalingrad. Osudové střetnutí 1942–1943*, s. 263.

43 *Národní politika* ze 17. 1. 1943, s. 1; 22. 1. 1943, s. 1; 26. 1. 1943, s. 1; 27. 1. 1943, s. 1; 28. 1. 1943, s. 1; 29. 1. 1943, s. 1; 31. 1. 1943, s. 1.

44 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/4, SD-Tgb. Nr. 4/43 (12. 1. 1943).

45 K operaci „Mars“ více GLANTZ, David M.: *Nejpětší Žukovova porážka. Tragický debakl Rudé armády během operace Mars roku 1942*. JOTA, Brno 2005.

46 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/4, SD-Tgb. Nr. 7/43 (19. 1. 1943).

47 Tamtéž, sign. 114-314/6, SD-Tgb. Nr. 8/43 (21. 1. 1943).

48 Tamtéž, sign. 114-314/5, SD-Tgb. Nr. 9/43 (23. 1. 1943).

49 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 10/43 (25. 1. 1943).

50 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 11/43 (28. 1. 1943).

paralela k předchozí zimě, kdy v Cholmu bojovala skupina pod vedením genmjr. Theodora Scherera v obklíčení, a přesto byla nakonec vyproštěna bez ztráty pozic.⁵¹ Ze všech témat jako zásadní vystupovala otázka, kolik mužů vlastně ve Stalingradu zůstalo obklíčeno. Obecně se odhadovalo sto tisíc vojáků, což byl ovšem hrubě podhodnocený údaj, který zpočátku paradoxně sdílelo i sovětské velení.⁵²

Strohá oznámení OKW měla velký dopad na již tak notně nalomenou důvěryhodnost oficiální propagandy mezi českým obyvatelstvem. To v posledních zprávách vidělo potvrzení správnosti tvrzení zahraničního vysílání a zároveň zvěstí šířených šeptanou propagandou. Dobová hlášení SD potvrzují dnes již takřka beletrizovaný obraz českého obyvatelstva: [Češi] *v poslední době často stojí před mapami, které jsou veřejně vyvěšené, a orientují se v úspěších Sovětů, které oznámil zahraniční rozhlas.*⁵³

Bezpečnostní služba musela dokonce připustit, že průběh bojů znamená potvrzení už delší dobu kolujících zpráv a vytváří dojem, že o stávajících událostech jsou Češi již dávno informováni. Brzy pak předpokládají pád Německa, podobně jako v roce 1918.⁵⁴

Na přelomu ledna a února 1943 v souvislosti s ukončením bojů ve Stalingradské oblasti nakonec musela změnit tón i nacistická propaganda. Goebbels si ještě na Nový rok optimisticky zapsal do svého deníku: *Situace na východě se trochu stabilizovala. Nechceme chválit den před večerem, ale že je to s námi poněkud lepší, vidí i v nepřátelských médiích, která vystupují*

Katastrofa z kraje roku 1943. Zajatí němečtí vojáci procházejí kolem stalingradské sýpky.

Foto: volné dílo

*podstatně rezervovaněji.*⁵⁵ Evidentně mizerně informovaný říšský ministr propagandy si tak za svůj zdroj vybral zahraniční zpravodajství! Tento vojenský diletant zúčtoval s kontrapropagandou slovy: *Během odpoledne jsou Sověti ve svém šíření zpráv neobyčejně drzí a neomalení. Ve skutečnosti je situace u Stalingradu jen o něco vážnější.*⁵⁶ Hned za týden však musel své tvrzení radikálně revidovat: *Všeobecný obraz je velmi žalostný, a my se musíme připravit na to, že před sebou máme ještě několik týdnů, které se budou podobat událostem uplynulé zimy.*⁵⁷

Konec měl ovšem nastat záhy, což naznačily i oficiální projevy pohlavá-

rů pronesené při výročí nacistického uchopení moci 30. ledna. V Göringově „pohřební“ řeči se objevilo srovnání hrdinské oběti bojovníků od Stalingradu s obětavou smrtí Spartánů u Thermopyl. S napětím byl očekáván zejména Hitlerův projev, který měl objasnit budoucnost obklíčených vojáků. Češi pro změnu se zjevnou jízlivostí čekali, zda jeho slova o tom, že kam vkročí noha německého vojáka, už půdu nevydá, budou uvedena na pravou míru, resp. jestli se pokusí „překabátit“.⁵⁸ Projevu „Vůdce“ se ovšem veřejnost nedočkala. Hitler se nepřijemně záležitosti vyhnul tím, že zůstal ve

51 Jednalo se o úspěšnou obranu strategického bodu na středním úseku fronty v průběhu sovětské zimní ofenzivy. Zcela obklíčené pozice tehdy zachránila urputná obrana, dodávky zprostředkované leteckým mostem a vyprošťovací úder. Společně s případem Děmjanské kapsy vedl tento úspěch k nesprávnému vyhodnocení situace u Stalingradu německým velením. Srov. BERGSTRÖM, Christer: *Stalingrad. Bitva ve vzduchu: leden 1942 - leden 1943*. DEUS, Praha 2009, s. 13–15 a 91.

52 Ve skutečnosti se v kotli ocitlo 250 až 300 tisíc mužů, z toho přibližně 200 tisíc Němců. Přehled jednotlivých zdrojů ŠAJTAR, Jaroslav: *Před 75 lety začala operace „Uran“*. Nejkrvavější bitva v historii. *Armádně technický magazín*, 2017, č. 11, s. 74–76.

53 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/5, SD-Tgb. Nr. 9/43 (23. 1. 1943).

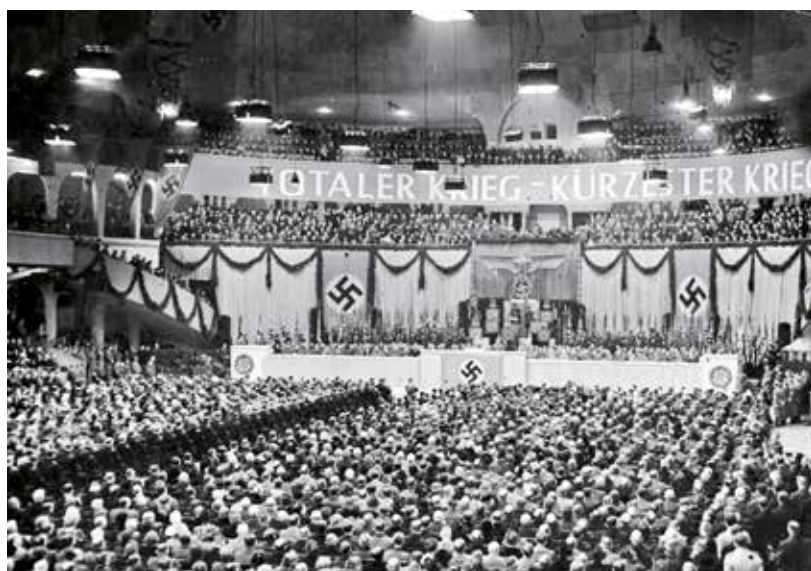
54 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 10/43 (25. 1. 1943).

55 GOEBBELS, Joseph: *Deníky 1943–1945*, sv. 5, s. 11 (zápis z 1. 1. 1943).

56 Tamtéž, s. 13 (zápis z 5. 1. 1943).

57 Tamtéž, s. 15 (zápis ze 7. 1. 1943).

58 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/5, SD-Tgb. Nr. 12/43 (30. 1. 1943).

Goebbels řeční v berlínském Sportovním paláci před pečlivě vybraným publikem a poprvé přiznává, že se nacistická armáda dostává do defenzivy

Foto: Bundesarchiv, Bild 183-J05235/Schwahn/CC-BY-SA 3.0

svém hlavním stanu a proklamaci za něj přečetl Goebbels.⁵⁹ Ten věnoval Stalingradu pouhou větu: *Heroický boj našich vojáků na březích Volhy by měl být pro každého připomínkou, aby učinil vše v boji za svobodu Německa a budoucnost našeho národa a v širším smyslu i záchranu celé Evropy.* Jak trefně poznamenal velký znalec stalingradské bitvy Antony Beevor, bylo to vůbec první přiznání, že od té chvíle bude Wehrmacht bojovat za odvrácení porážky.⁶⁰ Osud 6. armády měl u německého obyvatelstva vyvolat hlubokou vnitřní spoluúčasť, neboť „musela splnit svoji povinnost pro německý lid“. Měla vést k odpovědnosti oběti nezradit a přinést rovněž svou oběť na oltář vlasti.⁶¹ Obdobně působil i kolaborantský tisk. Patetická propaganda se částečně odrazila v mínění německého obyvatelstva,

zejména zmobilizovaných vojáků: [...] *tento zápas o život, tento pohled do tváře smrti, je naprosto nelidsky hrdinský! Tam ve Stalingradu teď pulzuje moře nejlepší německé krve... Domnívám se, že nacionálněsocialistické Německo ještě nikdy nebylo takovým příkladem pro budoucnost, jako je teď... tady již nejde o záležitost jednotlivce, jde tu o celek. Jen pokud si toto budeme uvědomovat, budeme schopni dosáhnout vítězství!*⁶²

Odpoledne 3. února vydalo OKW zvláštní komuniké o ukončení bojů ve Stalingradu, které se opakovalo ještě třikrát. Zdůrazňoval se v něm význam oběti 6. armády pro další vývoj Evropy. Německá propaganda musela s nevolí přiznat drtivou porážku Wehrmachtu a ztrátu mnoha vojáků, ale hodlala ji aspoň „vyšperkovat“ hrdinským patosem. Zmobilizovaná Goebbelsova mediální říše, která celé

týdny zamlčovala obklíčení jednotek, nyní předstírala, že nikdo z německých vojáků kapitulaci nepřežil. Byl vyhlášen třídní státní smutek.⁶³

V intencích oficiální propagandy se, jak jinak, pohyboval i tisk v protektorátu. V článku „Pět měsíců boje o Stalingrad“ z 5. února vydávala protektorátní žurnalistika hrdinský odpor 6. armády za *Symbol obrany celé Evropy a její kultury a civilisace*.⁶⁴ V podobném duchu se pak nesly ostatní projevy. Začal tím z německé strany vznikat mýtus o Stalingradu.

Německé obyvatelstvo bylo, přes očekávání brzkého pádu armády, těžce zasaženo. Na ženách, ale i mužích bylo zjevné silné pohnutí. SD zaznamenala různé projevy soustrasti, jako slzy v očích nebo zpívání vojenských „písní o kamarádech“. Jakkoliv propaganda vyzývala německé obyvatelstvo k boji na život a na smrt a zdůrazňovala, že všichni musí přinést oběť, nebyly výroky o „připravenosti dostat památku hrdinů“ zdaleka jeho dominantní reakcí. Naopak se objevily pochyby, zda přece jen nenese vojenské velení těžkou vinu na tom, že 6. armáda nebyla včas stažena. Zřejmě v důsledku dalšího nepříznivého vývoje je posléze nahradilo přesvědčení, že německá vojska musela být obětována, aby nenastala ještě katastrofálnější situace. Údajně ojedinele pak byly vyjadřovány obavy, zda u Stalingradu vázané a nyní pro operace uvolněné sovětské síly nemohou situaci na východní frontě podstatně zhoršit. Značné ztráty (neoficiálně se hovořilo až o 250 tisících) pak vedly k úvahám o nutnosti mobilizace dalších ročníků.⁶⁵

Zveřejnění bližších detailů o průběhu bojů s údaji o německých ztrátách bylo napjatě očekáváno. Většina Němců pak považovala vyhlášení státní

59 KERSHAW, Ian: *Hitler 1936–1945: Nemesis*. Argo, Praha 2004, s. 498.

60 BEEVOR, Antony: *Stalingrad. Osudové střetnutí 1942–1943*, s. 270.

61 NA, f. ÚŘP, sign. 115-314/5, SD-Tgb. Nr. 13/43 (2. 2. 1943).

62 Cit. podle BARTOV, Omer: *Hitlerova armáda. Vojáci, nacisté a armáda ve třetí říši*. Naše vojsko, Praha 2005, s. 144.

63 BEEVOR, Antony: *Stalingrad. Osudové střetnutí 1942–1943*, s. 281–283.

64 *Národní politika*, 5. 2. 1943, s. 2.

65 NA, f. ÚŘP, sign. 114-314/5, SD-Tgb. Nr. 14/43 (4. 2. 1943).

smutek za důstojný velikosti oběti stalingradských válečníků. Skličujícím dojmem, zejména v oblastech, odkud pocházelo více bojovníků od Stalingradu, působila nejistota ohledně osudu německých vojáků. Panovalo přesvědčení, že pokud se velká část dostala do ruského zajetí, zahynou v něm strašlivou smrtí. Přes všeobecnou sklíčenost se ale nacistické propagandě údajně podařilo v širokých kruzích obyvatel vzbudit přesvědčení, že obětování 6. armády bylo nutné, aby se zabránilo rozpadu východní fronty. Podle SD se obyvatelstvo pod dojmem hrdinné smrti bojovníků u Stalingradu semklo v bezpodmínečné odhodlanosti a připravenosti nasadit všechny síly ke konečnému vítězství a pevné důvěře v německé velení, které dosavadní jistě kritickou situaci dokáže zvládnout. Navzdory uklidňujícím Göringovým a Goebbelsovým prohlášením se však současně rozšířila stísněnost kvůli síle sovětské ofenzivy na jednotlivých frontových úsecích. Objevovaly se silné pochybnosti o dalším vývoji, především na kavkazské frontě a v prostoru Voroněže. Navíc víra v konečné vítězství byla u Němců žijících mezi většinovým českým obyvatelstvem silně otřesena vlivem šeptané propagandy. Ohromení z porážky u Stalingradu šlo dokonce tak daleko, že se jim již válka zdála prohraná, což ještě umocňovaly informace o bezvýchodné situaci vojsk Osy v Severní Africe. Tyto postoje měly např. německé obyvatele Nymburka vést k odmítání „německého pozdravu“ na ulici a k používání češtiny v komunikaci s Čechy.⁶⁶

Naprosto odlišná reakce se pochopitelně objevila u Čechů. Zničení

6. armády mezi nimi vyvolalo vítěznou náladu. Pro vychvalovanou oběť stalingradských bojovníků nenašla převážná část českého obyvatelstva sebemenší uznání, ale naopak pocítovala škodolibé zadostiučinění. SD mohla rozhořčeně konstatovat, že v Písku lze pozorovat velké skupiny Čechů, kteří se smějí a viditelně se spokojeně nahlas baví. V Plzni pro změnu měli cestující na nádraží připíjet na to nejlepší počasí, což měla být narážka na krutou zimu na východě. Zákaz konání zábavných akcí byl různým způsobem obcházen, neboť pro Čechy není žádný důvod držet smutek. Zejména mládež neskrývaně slavila vojenské neúspěchy Wehrmachtu, a v Moravské Ostravě dokonce na ulici pokřikovali na Němce: *Držte huby, brzy budete muset odsud prchat!* Na druhou stranu se podle SD stoupající protiněmecké postoje a nálady ze strachu z protiopatření neproměňovaly v násilnosti. Šeptaná propaganda údajně tvrdila, že není potřeba nic dělat a prolévat v poslední minutě krev, když se Německo stejně brzy zhroutí.⁶⁷ V každém případě však počet zadržených a vězněných Čechů ze strany Gestapa oproti předchozímu roku prudce vzrostl, zejména pro „komunistickou činnost“.⁶⁸

Obtížná situace německých vojsk ve skutečnosti v řadě případů přinesla příliš optimistické výhledy do budoucna. Objevovala se permanentně přeceňovaná paralela s rokem 1918 a víra v brzký pád Německa. Stále častěji padaly různé termíny očekávaného zhrocení nenáviděného okupanta. Podobně optimisticky nahlíželo české obyvatelstvo i na vývoj na frontách. Tvrdilo se, že Němci jsou všeobecně na ústupu a všechny stra-

tegicky důležité oblasti, zejm. v jižním Rusku, již opustili. Spekulovalo se o velkých rozepřích v německém vrchním velení a o tom, že Němci budou muset vyklidit okupované území až po bývalou sovětsko-polskou hranici. Počítalo se s tím, že armáda uvolněná od Stalingradu nyní přinese rozhodnutí.⁶⁹ Například i odbojový komunistický tisk věřil, že vstupuje do „posledního roku ilegality“.⁷⁰ Tyto nálady se pak vtělovaly do vzrůstajících protiněmeckých projevů. Mezi Čechy panovalo přesvědčení, že zhroucení Německa je záležitostí pouze několika týdnů. Očekával se boční útok Britů a Američanů na jihovýchodě Evropy, který nedokáže Německo vzhledem k rostoucím ztrátám na východě odrazit. Vývoj událostí na východní frontě i na ostatních bojištích druhé světové války ale ještě přinesl mnohá úskalí, než došlo k porážce Osy.

Stalingradský mýtus

Přes veškeré další zvraty bylo nepochybné, že Německo utrpělo citelnou ránu, ze které se bude jen těžko vzpamatovávat. Stalingrad se podle některých názorů stal „největším šokem celé války“.⁷¹ Zpráva o kapitulaci německých vojsk znamenala výrazný impulz pro nárůst protiněmeckých postojů a chování. Tento vývoj lze ostatně sledovat i v samotném Německu, kde drtivá porážka dodala znovu odvalu protinacisticky smýšlející části obyvatelstva a zvedla vlnu spontánních projevů odporu.⁷²

Propagandistický potenciál stalingradské bitvy byl nekonečný. Využili jej pochopitelně především komunisté, kdy ilegální KSČ koncem

66 Tamtéž, SD-Tgb. Nr. 15/43 (6. 2. 1943).

67 Tamtéž.

68 Přehled zatýkání sestavený BdS Erwinem Weinmannem viz NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-5/129, Bericht über die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren (8. 2. 1943).

69 Tamtéž, sign. 114-314/5, SD-Tgb. Nr. 14/43 (4. 2. 1943).

70 *Rudé právo 1939-1945*, s. 375 (vydání z konce ledna 1943).

71 KERSHAW, Ian: *Hitlerův mýtus. Image a skutečnost ve Třetí říši*, s. 169.

72 Tamtéž, s. 169-175.

února 1943 v *Rudém právu* Stalingrad označila za hrob nacistické zpupnosti a báje o neporazitelnosti. Zároveň si redakce kladla otázku: *Jak porozuměl český národ vzoru a výzvě stalingradské?*, a nabízela paralelu s husity, kteří rovněž hájili svou víru a národní svébytnost proti přesile německého žoldnéřstva. Odpovědí měla být pochopitelně mobilizace „domácí fronty“ v boji proti okupantům.⁷³ V článku „Propaganda a skutečnost, lež a pravda“ z březnového čísla se pravilo: *Jarní ofenzíva začala v létě a skončila prohlášením neomylného Hitlera: „Stalingrad padne, na to se můžete spolehnout!“ Naci se na to spolehli a psali do tisku: „Bitva o Stalingrad rozhodne o osudu Evropy.“ Stalingrad nepadlo, zato padlo tam přes tři sta tisíc Němců. [...] Tak dlouho klamali svou lži-propagandou jiné, až se sami obelhalí. Překotně řítící se fakta byla studenou sprchou na jejich zaslepený fanatismus.*⁷⁴ Ve zvláštním vydání k výročí 1. května zase čtenáře ilegální redakce ubezpečovala: *Za to, že to byl poslední 1. máj pod botou okupantů, to nám dokazují a zaručují dalekosáhlé úspěchy slavné Rudé armády, která hlavně u Stalingradu ukázala světu svou sílu a moc.*⁷⁵ V souladu s koaliční politikou Sovětského svazu byl navíc překvapivě kladen velký důraz na společné úspěchy Spojenců. Zvláště pak si redakce všimla zajetí velkého množství vojáků Osy v severní Africe jako v článku „TU-NIS – GRAD“ z května 1943: *Stalingrad otřásl morálku Němců – Tunigrad roz-*

*klad urychlil.*⁷⁶ *Rudé právo* bilancovalo rovněž u příležitosti druhého výročí „zrádného zločinu“, tj. zahájení operace Barbarossa: *A Stalingrad? Lidstvo ještě plně nepochopilo, co znamenal. Bude teprve oceněn, až zvíme plnou skutečnost. Víme zatím, že nikdo nikdy již Němce odsud nedostane. Zůstaly tam jejich celé armády, navždy.*⁷⁷

Goebbelsova propaganda se alespoň pokusila z utrpení porážky vytěžit tezi, že se Stalingrad stal symbolem morálního vítězství.⁷⁸ Okázala smuteční slavnost za obětovanou armádu a patetické projevy nacistických pohlavárů měly obyvatelstvo semknout pod stranickým praporem a vzbudit dojem, že neexistuje jiná možnost než vítězství, nebo smrt. Hitler a jeho kamarila očekávali, že vojáci 6. armády budou bojovat „do posledního muže“ a do „posledního náboje“ a potom zemřou. Kapitulace nebo pokus o únik nepřipadaly v úvahu. Tragický konec byl vnímán jako osud a smrt na bojišti, hladem, zimou nebo sebevraždou byla považována za hrdinskou.⁷⁹ Velitel 6. armády Friedrich Paulus, krátce předtím povýšený na polního maršála, stejně jako přibližně 90 tisíc jeho vojáků sice odmítli tuto vizi sdílet,⁸⁰ minimálně u části Němců a zejména příslušníků Wehrmachtu byla tato propagandistická masáž úspěšná.

Stalingrad se stal symbolem zoufalého odporu až do samotného konce. *Včerejší proslov našeho říšského maršála nám asi všem dojemnými slovy*

objasní, že vše, pro co nám Němcům stojí za to žít, ztratíme, pokud zvítězí bolševismus. Zato máme v záloze ještě miliony vojáků, kteří jsou odhodláni ke všemu... V polní poště ubezpečoval jeden z vojáků Wehrmachtu adresáta, že je *myšlenkami ve dne v noci u hrdinných kamarádů na východní frontě a bratři u Stalingradu radostně umírají, aby mohla dál existovat vlast a vše, co milujeme...*⁸¹ Ještě před koncem bojů v kotli začal rovněž Goebbels připravovat kampaň za „totální válku“.⁸² Tu osobně vyhlásil 18. února 1943 a vedla k celkové radikalizaci režimu. Obraz událostí na bojišti mělo zlepšit vyličení německého znovudobytí Charkova v březnu 1943, kterému se propaganda po několik týdnů věnovala.⁸³

Mytické pojmy „osud“ a „zkáza“ však v nacistické propagandě zaznívaly stále častěji, až nabyly konkrétního obrysu ve wagnerovském obrazu konce „tisícileté říše“. Stalingrad prohrálo nacistické Německo i na domácí půdě, neboť od tohoto okamžiku začínal být patrný dramatický pokles důvěry v Hitlerův režim. Jeho důležitý nástroj, masivní propagandistická mašinerie, ztrácela na účinnosti, neboť informace předkládané německému obyvatelstvu byly ve stále větším rozporu s realitou. Do konce války se jí podařilo vzbudit nadšení a podporu pro boj za nacistický režim už jen v několika málo tématech: kampaní po spojenecké bombardovací ofenzivě, v očekávání „zázračných zbraní“, po

73 *Rudé právo 1939–1945*, s. 383 (vydání z konce února 1943).

74 Tamtéž, s. 388 (vydání z konce března 1943).

75 Tamtéž, s. 400 (zvláštní vydání z 1. 5. 1943).

76 Tamtéž, s. 405 (vydání z 20. 5. 1943).

77 Tamtéž, s. 417 (vydání z 26. 6. 1943).

78 BEEVOR, Antony: *Stalingrad. Osudové střetnutí 1942–1943*, s. 263.

79 WETTE, Wolfram: *Wehrmacht. Obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy*. Argo, Praha 2006, s. 169.

80 Po 10. lednu 1943 padlo do zajetí 91 tisíc Němců a Rumunů. Odhad celkového počtu zajatých Němců se podle jednotlivých pramenů pohyboval mezi 110 a 155 tisíci. ŠAJTAR, Jaroslav: *Před 75 lety začala operace „Uran“. Nejkrvavější bitva v historii*, s. 76.

81 Tamtéž, s. 156.

82 REUTH, Ralf Georg: *Goebbels. Eine Biographie*. Piper Verlag, München 1995, s. 515–522.

83 LEHNHARDT, Jochen: *Die Waffen-SS: Geburt einer Legende. Himmlers Krieger in der NS-Propaganda*. Schöningh Verlag, Paderborn 2017, s. 445–447.

atentátu na Hitlera a v závěru války v důsledku líčení zvěrstev postupující Rudé armády.⁸⁴

Závěr

Bitva u Stalingradu byla jednou z nejdůležitějších a nejkrvavějších bitev moderní doby. Jakkoliv se dodnes vedou spory o to, zda bylo vítězství Rudé armády u Stalingradu právě tím bodem obratu v druhé světové válce, zůstává nepopiratelnou skutečností, že se jednalo o do té doby největší porážku Německa a jeho spojenců.

Likvidace či decimace několika armád ve stalingradském kotli a během následných operací, stejně jako obtížně nahraditelné ztráty transportních a bombardovacích letadel a zkušeného personálu během leteckého mostu, podstatně podlomily sílu Wehrmachtu. Ten se už navíc nemohl opřít o početné, byť nedostatečně vyzbrojené a hůře vedené armády spojenců a satelitů. V konečném důsledku pak ztráty velkého množství mužů a techniky vedly postupně k vystoupení těchto zemí z války a Německo tím ztratilo možnost vést tažení jako koaliční. Osudového významu bitvy si byli vědomi i současníci. Jestliže v roce 1941 byl Wehrmacht schopen letní ofenzivy v celé šířce východní fronty, o rok později pak už jen v jižním úseku a v následujícím roce se soustřeďoval pouze na zkrácení linie fronty a vyčerpání záloh Rudé armády.

Protektorát Čechy a Morava jako okupované území představoval prostor, kde měl dopad stalingradské bitvy na veřejné mínění diametrálně odlišný účinek u Čechů a Němců. Českému obyvatelstvu potvrdila beztak už dlouho převažující přesvědčení, že Německo jednoznačně spěje k porážce. Vedla dokonce k předčasným závěrům, že je blízko celkového zhroutení. Tato paralela s koncem první

Konec stalingradského kotle. Polní maršál Paulus se chystá kapitulovat.

Foto: Bundesarchiv, Bild 183-F0316-0204-005/CC-BY-SA 3.0

světové války se brzy ukázala jako lichá, nicméně vojenská síla třetí říše byla bezpochyby nalomena. Dopad stalingradské porážky se v protektorátu projevil aktivistickými shromážděními na podporu německého vítězství a přechod k „totální válce“ znamenal zintenzivnění nuceného nasazení pracovních sil.⁸⁵ To aktivizovalo i úzkou skupinu odbojářů, kte-

rá se svému nevyhnutelnému konci snažila, bohužel neúspěšně, zabránit. Navzdory tomu u německého obyvatelstva převládalo aspoň navenek odhodlání pokračovat v konfliktu do hořkého konce. Ale i u něj se začala objevovat skepse a apatie z dalšího vývoje válečných událostí. Rok 1943 měl jejich obavy potvrdit. pd

84 KERSHAW, Ian: How effective was nazi propaganda? In: WELCH, David (ed.): *Nazi propaganda. The power and its limitations*. Croom Helm, London 1983, s. 197–199.

85 Souhrnně viz GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny České*, sv. XV. b. Paseka, Praha – Litomyšl 2007, s. 190–203.